

of states in the region in the 18th and 19th centuries.

More than half of the book is devoted to the 20th century. Each chapter is written in such a way that the topic is developed up to the present. The chapter on gold is a case in point. It starts out with the discovery of gold and is taken through to the formation of the trade unions in the 1980s, the role of its leaders in the anti-apartheid struggle, the transition period and up to the first years of democracy.

It is an ambitious book. In more than 300 pages, Morris seeks to present South African history from the first appearance of humans on earth until the present. Although the Department of Education commissioned and funded the book to commemorate ten years of the democracy, it is neither laudatory of the present government nor does it indulge its leaders. Indeed, the writer, at times is critical of the present government and the book is fortunately not an “official history”.

The author’s writing is appealing and this makes for engaging reading. Readers with some degree of education will find the book accessible and easy to read. They will find information not only about their national history (the bibliography is useful, appropriate and up to date) but also new interpretations of well-known events. One of the best things of the book is that does not pretend to be the last word in history, as so often happens in books of this type. The author prefers to question rather than to provide ultimate and final answers.

For me, as a historian in Argentina, the book presents some interesting lessons. In my country, at the national as well as the provincial levels similar educational processes are under way: the encouragement of new textbooks and popular history books. Although these texts introduce indigenous people’s history (much of which

is currently denied, undervalued or hidden) much more needs to be done. For instance, we still fail to recognise the participation of black people in our history, so that the perception persists (shared by locals and foreigners) that Argentina is a “white country”. In my context, Morris’s book points to a direction that may be useful to emulate.

Every step of the way is an important contribution to the writing of history – a history that is still in progress. As Prof. Kader Asmal in his foreword suggests, the book is an important attempt to revitalize the study of South African history. It generates doubts and queries about the present and the past (something that historians and social scientists in general should pursue).

Marisa Pineau

Universidad de Buenos Aires,
Universidad Nacional de Quilmes,
Argentina

The HSRC Press is an open access publisher; the entire text of *Every step of the way. The journey to freedom in South Africa* may be downloaded from the HSRC website, www.hsrc.ac.za [eds.].

Ek ken jou goed genoeg ... Die briefwisseling tussen N.P. van Wyk Louw en W.E.G Louw 1936-1939.

J.C. Kannemeyer en andere (reds).
Pretoria: Protea Boekhuis. 2004. 309 pp.
ISBN 1-86919-088-2.

Tussen die jare 1936-1939 toe N.P. van Wyk Louw in Kaapstad gewoon het en in diens van die Universiteit van Kaapstad as lektor in die filosofie van die onderwys was, was sy broer, W.E.G Louw, in Nederland besig met sy doktorsale studie in die letterkunde.

Hierdie boek is die eerste noukeurige, wetenskaplike, uitgawe van briewe op die gebied van die Afrikaanse letterkunde. Dit

gee nie net inligting oor 'n belangrike periode in die Afrikaanse letterkunde nie, maar gee ook insig in die lewens en werk van hierdie twee prominente skrywers. Daarby is die briewe vanself belangrik: as literêre uitings, byna bewustelik gestruktureerd. Asof dit gelees sou word.

Die briewe is dokumente van die Afrikaanse kultuurgeskiedenis van daardie tyd. Daarin word ook bespiegel oor die konsepte "volk" en "nasie"; ook die feit dat meer as helfte "van ons Afri.s vandag *stedelike* loontrekkers is, wat sonder organisasie, sonder houvas byna, aan die Joodse, Komun. & Engelse invloede blootgestel is ..." (137). Ook oor Afrikanerskap en Afrikaans: waarom word 'n hele volk Afrikaans gemaak, en wat regverdig die keuse van een taal bo die ander? (183).

Natuurlik sal 'n groot aantal briewe oor die politiek gaan: oor Afrikaner-eenheid. Maar boeiend is die korrespondensie oor rassisme. Dis veral W.E.G. Louw wat sy broer teëgaan oor sy voorliefde vir die Duitsers van daardie tyd. Hy is besig om sy "naïewe bewondering" vir Duitsland te verloor, sê hy, veral ook vir 'n militante nasionale of rasse-selfverheerliking: "Ons eie lyding is die gevolg van hierdie imperialisme ..." (57). En later, sy afkeer teen die fascisme (65). Waarop Van Wyk Louw antwoord: "Nas.sos is nie fascisme nie; die een berus op die idee van rassiesuiwerheid, *net soos ook ons Afr. beskawing sal moet, of ondergaan, fascisme is 'n ekonomiese 'settlement'*" (kursivering van Louw, 73). Was rassiesuiwerheid nie juis die begin van die Afrikaner se ondergang nie?

Die net waarin alles egter lê in hierdie briewe is die letterkunde, veral die poësie; en publikasie, uitgewers, kritici (die onvermoë om reg te lees, en die vooroordele van sommige kritici word vernietigend veroordeel). In die eerste brief, van W.E.G.Louw (17 Febr. 1936) vra hy oor die vordering

met die stigting van die Vereniging vir die Vrye Boek. Die doel van dié projek word in 'n voetnoot gegee: vernuwing, die oopstel van die letterkunde: "... vir alle winde van die gees, dat alles wat die mense se harte vandag in beroering bring, ook daarin kan uiting kry" (33). Dis opvallend dat die vryheid van skryf – tot vandag nog – beklemtoon word in publikasies. Eers was daar *Die Vrye Weekblad*, en nou is daar *Die Vrye Afrikaan*.

Oor die funksie van skryf sê Van Wyk Louw duidelik dat die groot strewe moet wees om "mooi goed" te maak: "heerlike, goddelike dinge wat ná ons almal dood is ... nog mooi sal wees" (168). Later weer: wanneer jou werk gepubliseer gaan word, dan is daar opnuut die onbereikbare ideaal van nog mooier en dieper en wesenliker te skryf (185). Ook die konsep van 'n "nasionale letterkunde", wat teenstellings kan versoen, word bespreek.

Persoonlike lewens, lotgevalle en ervarings is soms vervelig en herhalend. Maar dan ook boeiend en hartseer. Dit begin by Brief 33, wanneer W.E.G. Louw aan broer skryf oor Van Wyk Louw se buite-egtelike verhouding; met die vertroue dat hy sal besef hy is verkeerd – want "ek ken jou goed genoeg ..." (191). 'n Frase wat 'n refrain is (byvoorbeeld bladsye 157 en 205). Maar uiteindelik, ironies, het hy nie sy broer goed genoeg geken nie. Sy berisping raak so beledigend, dat Van Wyk Louw hom antwoord: "Jou eerste brief (...) kon ek jou vergeef – die deug moet heerlik wees – maar ek het my eie trots en my trots op 'n vrou wat ek bokant enigeen in die wêreld reken" (230). Daar bestaan nou die moontlikheid dat 'n "aktiewe korrespondensie" beeëndig kan word; maar hulle korrespondeer tog weer – en ook weer oor ander sake.

Teen die einde van die korrespondensie, in Brief 55, bereik Van Wyk Louw se waar-

neming en insig 'n hoogtepunt. Dis asof die lewenservaring wat in die tydjie waarin hierdie briewe geskryf is in 'n groter wysheid in vervulling gekom het. Hy vertel dat hy "deesdae" met Engelse, kommuniste, en liberale in aanraking kom, voel hy beskaamd teenoor hulle, omdat hulle meer kennis as hy het, en uitstekende intellektuele is " ... in teenstelling met ons eie tevrede burgerlikheid" (277). Met wie sal 'n jong Afrikaner kan verkeer? "Met ons eie burgerlike Afrikaners, met die Bonthuyse, die Dönges'se, en die ander goediges?" Oor koeitjies en kalfies en die Nasionale Party gesels? Hy betreur dit dat daar geen intellektuele Afrikaanse kring is waarvan hy deel kan word nie. As voorbeeld neem hy Uys Krige. Hy kom in Kaapstad, 'n Afrikaner net soos die Louw-broers, en byvoorbeeld deur *Die Burger* verwerp en beleedig as "bedonderd". Maar Jode en uitland-

ers aanvaar hom, en hy kan in intellektuele geselskap verkeer. Hy wonder verder of die Afrikaner se redding nie lê in volkome segregasie nie; maar dan lewer hy ook kommentaar oor die opkoms van die ryk Afrikaner-boer wat kapitalistiese grondbesitter word, met goedkoop swart arbeid. En dat "die naturel" vrugbare grond is vir kommunisme; die oplossing is egter nie onderdrukking daarvan nie, maar ander – revolusionêre – aksies, "wat die lewe vir die blanke ook minder lui-lekker sal maak ..." (282).

Die korrespondensie eindig waar dit begin het, met 'n verwysing na die Vereniging van die Vrye Boek. Die laaste brief word geskryf op 31 Augustus 1939, voordat W.E.G. Louw terugkeer Suid-Afrika toe.

Ampie Coetzee
Emeritus professor
Universiteit van Wes-Kaapland, Bellville